

DOI: 10.15584/kpe.2025.2

Artykuł oryginalny

Data nadesłania: 6.08. 2025 r.

Zaakceptowano do druku: 16.10.2025 r.

Opublikowano: 31.12.2025 r.

Tadeusz Ochenduszko

I Liceum Ogólnokształcące w Rzeszowie

ORCID: 0000-0002-6691-5081

Zespoły szkół średnich w Galicji w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku

Secondary school complexes in Galicia in the second half of the 19th and early 20th centuries

Streszczenie

Celem artykułu jest sprowokowanie dyskusji, a może i badań, nad zespołami szkół, nazywanymi też szkołami zespolonymi, w różnych typach szkół w XIX i na początku XX w. W publikacji autor przedstawił zespoły szkół funkcjonujące w szkolnictwie średnim w Galicji w latach 1850–1914. Zwrócił uwagę na rolę tych rozwiązań organizacyjnych w procesie powstawania nowych gimnazjów i szkół realnych. Wykazał, że ułatwiały one rozwiązywanie problemów narodowościowych w szkolnictwie średnim. Wyekspozował także znaczenie zespołów szkół w okresach przejściowych, kiedy to szkoły realne przekształcały się w gimnazja. Podkreślił, że zespoły szkół funkcjonowały dzięki pracy 73 zarządców placówek, tj. dyrektorów i kierowników, ponad 400 nauczycieli oraz wielu przedstawicieli władz szkolnych i samorządowych, a także osób sprzyjających rozwojowi edukacji.

Słowa kluczowe: szkoły średnie w Galicji, zespoły szkół, szkoły zespolone

Abstract

The aim of this article is to stimulate discussion, and perhaps even research, on school complexes, also known as combined schools, in various types of schools in the 19th and early 20th centuries. In this publication, the author presents school complexes operating in secondary education in Galicia between 1850 and 1914. He highlights the role of these organizational solutions in the process of establishing new gymnasiums and realschules. He demonstrates that they facilitated the resolution of national issues in secondary education. He also highlights the importance of school complexes during the transitional periods when realschules were transformed into gymnasiums. He emphasizes that the school complexes operated thanks to the work of 73 school administrators, i.e., principals and managers, over 400 teachers, and numerous representatives of school and local government authorities, as well as individuals who supported the development of education.

Keywords: secondary schools in Galicia, school complexes, combined schools

Wprowadzenie

W Galicji w II poł. XIX i na początku XX w. do szkół średnich zaliczano gimnazja i szkoły realne. W roku szkolnym 1850/51 funkcjonowało 13 gimnazjów państwowych, a w roku 1913/14 – 56 gimnazjów państwowych i 47 prywatnych oraz 14 państwowych szkół realnych¹. Według obowiązujących przepisów każdym zakładem miała zarządzać jedna osoba. Był nią dyrektor, a w wyjątkowych sytuacjach zastępca dyrektora, zwany też prowizorycznym dyrektorem lub kierownikiem². Ustawodawca nie przewidywał łączenia dwóch lub więcej szkół średnich, ale w praktyce władze oświatowe, tj. Ministerstwo Wyznań i Oświaty w Wiedniu i galicyjska Rada Szkolna Krajowa we Lwowie, uwzględniając potrzeby lokalnych społeczności oraz kierując się pragmatyzmem, a także biorąc pod uwagę argumenty ekonomiczne, pedagogiczne i mając na względzie ograniczenia lokalowe, godziły się na czasowe funkcjonowanie zespołów szkół. Nie używano takiej nazwy, ale mówiono o zakładach zespolonych, placówkach niesamoistnych lub niesamodzielnych. Opisywano procesy przeistaczania się szkół niesamoistnych w samoistne. Sprawozdania dyrektorów szkół informowały opinię publiczną o problemach prawnych, organizacyjnych, lokalowych i finansowych, które należało pokonać, aby usamodzielnic czasowo niesamoistne zakłady. Dla uczniów szkół średnich w zakarpackiej prowincji były to sprawy ważne, mające wpływ na ich przyszłość.

W późniejszym okresie poszły jednak w zapomnienie i nie wywoływały zainteresowania historyków oświaty. Problemy związane z funkcjonowaniem różnych typów zespołów szkół nie doczekały się opracowania chociażby w postaci przyczynkarskiego tekstu. Jedynie w artykule Romana Pelczara *Niższe szkoły realne w Galicji w latach 1842–1873*³ pojawiły się, jako kwestie poboczne, informacje dotyczące powstawania i funkcjonowania zespołów szkół składających się z dwuklasowych szkół realnych i szkół głównych. Piszący artykuł uznał, że zespoły szkół to interesujące rozwiązanie zarówno organizacyjne, jak i dydaktyczne, a zatem warto je zbadać i opisać, na początek na przykładzie szkół średnich.

W Galicji decyzyje i rozwiązania, które nie wynikały bezpośrednio z przepisów oświatowych, nazywane były prowizorycznymi. Zatem tworzenie zespołów szkół średnich to też było z prawnego punktu widzenia rozwiązanie prowizoryczne.

¹ T. Ochenduszko, *Rada Szkolna Krajowa we Lwowie* [w:] *Sprawozdanie Dyrekcji I Liceum Ogólnokształcącego* (dalej: *Spr. Dyr. I LO*) w Rzeszowie za rok szkolny (dalej: *za r. szk.*) 1913/14, Rzeszów 2014 (dalej: miejsce i rok wydania pomijam), s. 24; prywatnych szkół realnych w Galicji nie było.

² *Ustawy i rozporządzenia obowiązujące w galicyjskich szkołach średnich*, zestawiał H. Kopia, Lwów 1900, s. 115.

³ R. Pelczar, *Niższe szkoły realne w Galicji w latach 1842–1873*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 2022, „Prace historyczne” 149, z. 1, s. 98–99.

Warto zadać pytanie, czy te zmiany faktycznie były doraźne, przejściowe i improwizowane, czy też stały się elementem systemu oświatowego, który usprawniał proces dydaktyczny.

Zespoły szkół w ujęciu statystycznym

W omawianym okresie w szkolnictwie średnim funkcjonowało, krócej lub dłużej, 28 zespołów szkół. 22 było pod kierownictwem dwóch osób, 4 pod kierownictwem jednej, a 2 początkowo pod zarządem jednej osoby, a po pewnym czasie – dwóch. Placówki te wraz z podstawowymi informacjami o nich odnotowane są w dwóch tabelach. W pierwszej wymienione są gimnazja i powstające na ich bazie filie, które z czasem stały się samodzielnymi zakładami, a w drugiej szkoły realne, które przekształciły się w gimnazja.

Proces podejmowania decyzji dotyczących szkół średnich rozdzielony był pomiędzy trzy instytucje: cesarza, Ministra wraz z Ministerstwem Wyznań i Oświaty oraz galicyjską Radę Szkolną Krajową. Dla monarchy zastrzeżone były dekrety o znaczeniu strategicznym, np. zakładanie nowych placówek, a także mianowanie i odwoływanie dyrektorów. Minister decydował o większości spraw dotyczących nauczycieli rzeczywistych, tj. tych, którzy zdali egzamin nauczycielski i otrzymali stałą posadę⁴. Natomiast RSK rozwiązywała kwestie dotyczące zastępców nauczycieli, tj. suplentów, oraz większość bieżących kwestii⁵. W celu załatwienia niektórych spraw podejmowała niekiedy decyzje prowizoryczne (tymczasowe), które później były zatwierdzane przez ministra odpowiedzialnego za oświatę.

Rola zespołów szkolnych w procesie zakładania szkół średnich

Niezwykle ważnym zagadnieniem było zakładanie nowych szkół średnich. W Galicji w przeliczeniu na liczbę uczniów w wieku szkolnym było ich mniej niż w większości prowincji Przedlitawii. Uczestniczyli oni w zajęciach w przepelnionych salach, które nie zawsze spełniały ówczesne standardy. Koszt kształcenia jednego gimnazjalisty w Galicji był trzy razy mniejszy niż w sąsiednich Czechach i na Morawach⁶. Dlatego należało podejmować różne działania, aby różnice te niwelować.

⁴ Rozporządzenie cesarza z 23 listopada 1875 r. [w:] *Spr. Dyr. Gim. Franciszka Józefa we Lwowie za r. szk. 1876*, s. 28–29.

⁵ RSK rozpoczęła działalność w styczniu 1868 r. i przejęła bieżące kwestie oświatowe od Ministra Wyznań i Oświaty.

⁶ H. Kramarz, *Stan ilościowy gimnazjów galicyjskich w latach 1867–1914*, „*Studia Historyczne*” 1986, R. XXIX, z 3(114), s. 378–381.

Tabela 1. Zespoły szkół średnich z oddzielnym kierownictwem w Galicji w latach 1850/51–1917/18

Lp.	Nazwa szkoły macierzystej	Nazwa szkoły filialnej	Okres, w którym funkcjonował zespół szkół	Dyrektor szkoły macierzystej	Kierownik szkoły filialnej	Nazwa zakładu, w który przekształciła się filia, rok przekształcenia
1.	II Gim. z niem. j. wykład. we Lwowie	Filia II Gim. z polskim j. wykład. we Lwowie (4 klasy niższe)	1850/51–1856/57 7 lat	Józef August Tachau 1850/51–1854/55 Ambroży Janowski 1855/56–1880/81	Józef August Tachau 1850/51–1854/55 Ambroży Janowski 1855/56–1856/57	Gim. Franciszka Józefa we Lwowie 1857/58
2.	Gim. Franciszka Józefa we Lwowie	Filia Gim. Franciszka Józefa we Lwowie (1)	1876/77–1878/79 3 lata	Zygmunt Samolewicz 1874/75–1888/89	Wojciech Biesiadzki 1876/77–1879 Edward Hamerski II–VI 1879	IV Gim. we Lwowie 1879/80
3.	Gim. w Przemysłu	Filia Gim. w Przemysłu z ruskim j. wykład.	1888/89–1894/95 7 lat	Franciszek Grzegorzczak 1886/87–1889/90 Stanisław Piątkiewicz 1890/91 – I 1907	Grzegorz Cegliński 1888/89–1894/95	Gim. w Przemysłu z ruskim j. wykład. 1895/96
4.	Gim. Franciszka Józefa we Lwowie	Filia Gim. Franciszka Józefa we Lwowie (2)	1890/91 – 1891/92 2 lata	Wojciech Biesiadzki 1889/90–1903/04	Franciszek Próchnicki 1890/91–1891/92	V Gim. we Lwowie 1892/93
5.	Gim. w Kolomyi	Filia Gim. w Kolomyi z ruskim j. wykład.	1892/93 – 1899/1900 8 lat	Józef Skupniewicz 1891/92–1913/14	Józef Skupniewicz 1892/93–1893/94 Sofron Niedzielski 1894/95–1899/1900	II Gim. w Kolomyi z ruskim j. wykład. 1900/01
6.	Gim. Franciszka Józefa we Lwowie	Filia Gim. Franciszka Józefa we Lwowie (3)	1897/98–1904/05 8 lat	Wojciech Biesiadzki 1889/90–1903/04 Franciszek Tomaszewski 1904/05–1911/12	Antoni Dąysz 1897/98–1901/02 Henryk Kopia 1902/03–1904/05	VII Gim. we Lwowie 1905/06
7.	Gim. św. Anny w Krakowie	Filia Gim. św. Anny w Krakowie	1898/99–1900/01 3 lata	Leon Kuleczyński X 1887–1922	Antoni Pazdrowski 1898/99–1900/01	IV Gim. w Krakowie 1901/02
8.	Gim. w Tarnopolu	Filia Gim. w Tarnopolu z ruskim j. wykład.	1898/99–IV 1906 prawie 8 lat	Maurycy Maciszewski 1889/90–1916/17	Maurycy Maciszewski 1898/99–1899/1900 Emil Kalitowski 1900/01 – IV 1906	Gim. w Tarnopolu z ruskim j. wykład. IV 1906

9.	IV Gim. we Lwowie	Filia IV Gim. we Lwowie	1898/99–1919/20 22 lata	Walenty Koziół 1885/86 – XI 1903 Karol Petelenz 1904/05–1905/06 Wincenty Śmiatek II 1907–1928/29	Karol Rawer 1898/99–1902/03 Mieczysław Jamrógiwicz 1903/04–1908/09 Władysław Droptowski 1910/11–1913/14	IX Gim. we Lwowie 1920/21
10.	Szk. Realna w Krakowie	Filia Szk. Realnej w Krakowie	1899/1900–1901/02 3 lata	Ignacy Petelenz 1896/97 – VI 1911	Jan Bidziński 1899/1900–1901/02	II Szk. Realna w Krakowie 1902/03
11.	Szk. Realna we Lwowie	Filia Szk. Realnej we Lwowie	1899/1900–1902/03 4 lata	Teofil Gerstmann 1889/90–1905/06	Michał Lityński 1899/1900–1902/03	II Szk. Realna we Lwowie 1903/04
12.	V Gim. we Lwowie	Filia V Gim. we Lwowie (1)	1901/02 1 rok	Franciszek Próchnicki 1893/94–1904/05	Józef Staromiejski 1901/02	VI Gim. we Lwowie 1902/03
13.	Gim. w Tarnowie	Filia Gim. w Tarnowie	1901/02–1902/03 2 lata	Karol Benoni 1891/92–1901/02 Roman Zawiliński 1902/03–1907/08	Jan Leniek 1901/02–1902/03	II Gim. w Tarnowie 1903/04
14.	Gim. św. Jacka w Krakowie	Filia Gim. św. Jacka w Krakowie	1903/04–1918/19 16 lat	Tadeusz Skuba 1888/89–1903/04 Józef Kannenberg kierownik IX 1904 – I 1905 Stanisław Bednarski I 1905 – 1920/21	Józef Kurowski 1903/04–1908/09 Mikołaj Mazanowski zastępca kierownika 1906/07–1908/09, kierownik 1909/10–1918/19	VII Gim. w Krakowie 1919/20
15.	Gim. w Przemysłu	Filia Gim. w Przemysłu na Zasanu z polskim j. wykład.	30 I 1905–1906/07 2,5 roku	Stanisław Piątkiewicz 1890/91–1905/06 Stanisław Goliński kierownik 1906/07	Stanisław Goliński I 1905–1905/06 Bolesław Stojanowski 1906/07	II Gim. w Przemysłu na Zasanu z polskim j. wykład. 1907/08
16.	IV Gim. w Krakowie	Filia IV Gim. w Krakowie	1905/06 1 rok	Antoni Pazdrowski 1901/02 – II 1908	Jan Jaglarz 1905/06	V Gim. w Krakowie 1906/07
17.	V Gim. we Lwowie	Filia V Gim. we Lwowie (2)	1905/06–1907/08 3 lata	Józef Nogaj 1905/06–1926	Stanisław Schneider 1905/06–1907/08	VIII Gim. we Lwowie 1905/06–1907/08

18. Gim. w Stanisławowie	Filia Gim. w Stanisławowie z ruskim j. wykład.	1905/06–1908/09 4 lata	Teofil Erben kierownik IX 1905 – II 1906 Michał Jeżeniński II 1906–1924/25	Sabat Mikotaj 1905/06–1906/07	Gim. w Stanisławowie z ruskim j. wykład. 1907/08
19. Gim. w Tamopolu	Filia Gim. w Tamopolu z polskim j. wykład.	I II 1906–1907/08 2,5 roku	Maurycy Maciszewski 1889/90–1916/17	Walerian Heck II 1906 – X 1907 Michał Siwak X 1907 – VIII 1908	II Gim. w Tamopolu z polskim j. wykład. 1908/09
20. Gim. w Stanisławowie	Filia Gim. w Stanisławowie z polskim j. wykład.	1906/07 I rok	Michał Jeżeniński II 1906–1924/25	Celestyn Lachowski 1906/07	II Gim. w Stanisławowie z polskim j. wykład. 1907/08
21. Gim. Akademickie we Lwowie z ruskim j. wykład.	Filia Gim. Akademickiego we Lwowie z ruskim j. wykład.	1906/07–1917/18 12 lat	Edward Charkiewicz 1892/93–1910/11 Kokorudz Elias kierownik 1910/11, dyrektor 1911/12–1920/21	Gromnicki Izidor 1906/07–1917/18	-
22. Gim. w Nowym Sączu	Filia Gim. w Nowym Sączu	1907/08 I rok	Stanisław Rzepiński 1899/1900–1913/14	Stanisław w Klemensiewicz 1907/08	II Gim. w Nowym Sączu 1908/09
23. VII Gim. we Lwowie	Filia VII Gim. we Lwowie	1907/08–1918/19 12 lat	Franciszek Terlikowski 1905/06–1917/18	Dezydery Ostrowski 1907/08–1909/10	IX Gim. we Lwowie 1919/20
24. Gim. w Stryju	Filia Gim. w Stryju	1908/09–1920/21 13 lat	Julian Dolnicki 1904/05 – XI 1911 Jan Tralka kierownik IX 1910 – X 1911, później dyrektor X 1911 – IV 1916 Władysław Hreczkowski kierownik I 1916–1917/18 Aleksander Frączkiewicz V 1917–1924/24	Kazimierz Nagórecki 1908/09 – V 1912 Józef Lebiezdki V 1912–1913/14 Wilhelm Kuczera 1915/16–1920/21	II Gim. w Stryju 1921/22

25. Gim. w Samborze	Filia Gim. w Samborze	1911/12 – ok. 1920/21 ok. 10 lat	Józef Szafran 1904/05–1924	Ludwik Sroczyński 1911/12–1913/14 Józef Piekarski 1915/16	II Gim. w Samborze ok. 1921/22
---------------------	-----------------------	-------------------------------------	-------------------------------	--	-----------------------------------

Źródło: Sprawozdania dyrekcji galicyjskich szkół średnich za lata 1850/51–1917/18, *Szematyczny Królestwa Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim za lata 1850–1914*, rozdziały: *Gimnazja i Szkoły realne*.

Tabela 2. Zespoły szkół średnich ze wspólnym kierownictwem w Galicji w latach 1850/51–1917/18

Lp.	Nazwa szkoły przed przekształceniem	Nazwa po przekształceniu	Okres, w którym funkcjonował zespół szkół	Dyrektor szkoły przed przekształceniem	Dyrektor zespołu szkół	Dyrektor szkoły po przekształceniu
1.	Niższa Szkoła Realna w Brodach	Gimnazjum Niższe w Brodach	1865/66–1866/67	Prowizoryczny dyrektor Johann Schumdermayer 1861/62–1865/66, Jan Fischer 1866/67	Prowizoryczny dyrektor Johann Schumdermayer 1865/66–1866/67	Prowizoryczny dyrektor Johann Schumdermayer 1867/68
2.	Szkoła Realna w Stryju	Gimnazjum w Stryju	1880/81–1885/86	Erazm Misiński 1873/74–1879/80	Erazm Misiński 1880/81–1885/86	Erazm Misiński 1886/87–1889/90
3.	Szkoła Realna w Jarosławiu	Gimnazjum w Jarosławiu	1884/85–1889/90	Andrzej May I 1879–1883/84	Andrzej May 1884/85 – V 1890 Józef Dziewoński kierownik V–VIII 1890	Emanuel Dworski 1890/91 – IV 1893

Źródło: Sprawozdania dyrekcji gimnazjów szkół realnych i gimnazjów w: Brodach, Stryju i Jarosławiu za lata 1875/76/1892/93; *Szematyczny Królestwa Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim za lata 1865–1893*, rozdziały: *Gimnazja i Szkoły realne*.

Przepisy oświatowe były bardzo liberalne i stwierdzały, że każdy ma prawo, za zgodą władz oświatowych, założyć szkołę średnią⁷. W praktyce placówki państwowe tworzone były dwoma sposobami. Pierwszy nieformalnie nazywano „zasadzaniami”⁸, a drugi „pączkowaniem”⁹.

„Zasadzanie” stosowano zwykle w miastach, które nie posiadały szkół średnich. Zakładano je w nich od podstaw, co roku organizując kolejną klasę i systematycznie przydzielając do rozwijającego się zakładu kolejnych profesorów, nauczycieli rzeczywistych i suplentów. Dzięki tej metodzie powstawały nowe placówki w ośrodkach mniejszych lub mających gorsze połączenia komunikacyjne.

„Pączkowanie” można było stosować w miastach, które już miały szkołę średnią. Prawo oświatowe pozwalało, aby w zakładach, do których uczęszczało dużo młodzieży, w wyjątkowych sytuacjach, za zgodą Rady Szkolnej Krajowej, tworzyć oddziały równoległe, zwane też równorzędnymi lub równoległymi. Zwykle najliczniejsza była klasa pierwsza, zatem dzielono ją na dwa oddziały. Jeżeli odsiew nie był zbyt duży, to po roku dzielono klasę drugą. W zależności od wielkości odsiewu proces zatrzymywał się lub postępował dalej.

Z czasem z oddziałów równoległych, za zgodą RSK, powstawała filia. Zarządzana była przez kierownika, który podlegał dyrektorowi. Korzystała ona z doświadczeń zakładu macierzystego. Zakład macierzysty i filia tworzyły zespół szkół z oddzielnym kierownictwem. Zakładem głównym zarządzał dyrektor, a filią podlegający mu kierownik. Dyrektor mianowany był przez cesarza, a kierownik przez Radę Szkolną Krajową. Filia rozwijała się przez tworzenie kolejnych klas. Gdy posiadała już klasy od najniższej do najwyższej, wtedy zwykle RSK, za pośrednictwem Ministra WiO, składała wniosek do cesarza, aby zgodził się na przekształcenie jej w samodzielną placówkę.

Dzięki metodzie „zasadzania” w Galicji w latach 1850/51–1913/14 powstało 27 gimnazjów i 16 szkół realnych¹⁰, a dzięki „pączkowaniu” – 16 gimnazjów (43%) i 2 szkoły realne (11%)¹¹. Przykładowo w Gimnazjum Franciszka Józefa we Lwowie, zwanego nieformalnie Trzecim, „wypączkowało” bezpośrednio lub pośrednio 6 gimnazjów¹², a z gimnazjów przemyskiego, stanisławowskiego i tarnopolskiego

⁷ *Ustawy i rozporządzenia...*, s. 2.

⁸ Nazwa „zasadzanie” nawiązywała do procesów związanych z lokacją osad. W średniowieczu zasadzka zasadzała, czyli zakładał, nową wieś.

⁹ Powiększanie wsi mogło polegać na tym, że przyrastała do niej nowa część zwana przysiółkiem. Tę przyrastającą część nazywano niekiedy pączkiem, który z czasem mógł się oderwać.

¹⁰ T. Ochendusko, *Egzaminy dojrzałości w galicyjskich szkołach realnych w latach 1872/73–1917/18*, „Prace Historyczno-Archiwalne” 2021, t. XXXIII, s. 120.

¹¹ *Handbücher der Staatthalerei-gebiete in Galizien für die Jahre 1851–1869* i *Szematyzmy Królestwa Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim za lata 1870–1914*, rubryki: *Gimnazja* i *Szkoły realne, passim*.

¹² Bezpośrednio przy Gimnazjum Franciszka Józefa wyrosły gimnazja: Czwarte, Piąte i Siódme, a za pośrednictwem V Gimnazjum – gimnazja: Szóste i Ósme.

– po 2. Natomiast Gimnazjum w Kołomyi, Gimnazjum św. Anny w Krakowie, Szkoła Realna w Krakowie, Szkoła Realna we Lwowie, Gimnazjum w Tarnowie, IV Gimnazjum w Krakowie i Gimnazjum w Nowym Sączu były zakładami głównymi, przy których rozwinęło się po jednej szkole średniej. Proces powstawania nowych placówek przy Gimnazjum św. Jacka w Krakowie, Gimnazjum w Stryju i Gimnazjum w Samborze, rozpoczęty w okresie autonomicznym, zakończył się po I wojnie światowej.

Rola zespołów szkół w rozwiązywaniu problemów narodowościowych w gimnazjach

Procedura nazwana „pączkowaniem” ułatwiła rozwiązywanie problemów narodowościowych w gimnazjach¹³. Dzięki niej w roku szkolnym 1850/51 przy II Gimnazjum z językiem wykładowym niemieckim we Lwowie powstały 4 klasy paralelne z polskim językiem nauczania. Do zarządzania nimi Minister przydzielił kierownika, którym został dyrektor II Gimnazjum. Przez 5 lat łączył te funkcje Józef August Tachau a przez dwa następne Ambroży Janowski. Skoro oddziały równorzędne miały kierownika, to w codziennym języku nazywano je filiami. W roku 1857/58 przekształciła się ona we wspomniane Gimnazjum Franciszka Józefa, w którym wykładano po polsku¹⁴.

W Przemyślu natomiast w roku 1888/89 przy Gimnazjum z polskim językiem wykładowym zorganizowana została filia, w której prowadzono zajęcie po rusku (ukraińsku), a z niej w roku 1895/96 powstało Gimnazjum z ruskim językiem nauczania¹⁵. W taki sam sposób jak w Przemyślu, po dość długich staraniach, społeczność ukraińska otrzymała gimnazja z ruskim językiem nauczania w Kołomyi w latach 1892/93–1900/01, w Tarnopolu w latach 1898/99–1905/06 i Stanisławowie w latach 1905/06–1907/08¹⁶.

W Kołomyi przez 2 lata oddziałami równoległymi zarządzał Józef Skupniewicz, który jednocześnie był dyrektorem zakładu macierzystego. W kolejnym roku oddziały równoległe przekształcone zostały w filię, której kierownikiem został Sofron Niedzielski. W Tarnopolu proces przebiegał podobnie. Dwa lata kierownikiem oddziałów równoległych był dyrektor Gimnazjum, Maurycy Maciszewski. Później oddziały równoległe przekształcono w filię zarządzaną przez kierownika Emiliana Kalitowskiego.

¹³ We wszystkich szkołach realnych językiem wykładowym był polski.

¹⁴ *Galizisches Provinzial-handbuch für das Jahr 1868*, Lwów 1868, s. 579.

¹⁵ S. Goliński, *Historia gimnazjum przemyskiego* [w:] *Spr. Dyr. Gim w Przemyślu za r. szk. 1894*, s. 74.

¹⁶ *Szematyzm Królestwa Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim na rok* (dalej: *Szematyzm...*) 1908, s. 494, 508, 510.

Nie powiodły się natomiast rozpoczęte w 1905 r. starania posłów narodowości ukraińskiej w Sejmie Krajowym, aby metodą „pączkowania” doprowadzić do powstania gimnazjów z ruskim językiem nauczania w Brzeżanach, Samborze, Stryju i Sanoku. Częściowo spełnione zostały ich postulaty we Lwowie, bowiem w roku 1906/07, po 3-letnich staraniach, przy Gimnazjum Akademickim z ruskim językiem wykładowym powstała filia. Formalnie do końca I wojny światowej podlegała zakładowi głównemu, ale faktycznie spełniała wszystkie formalne wymogi, aby być placówką samodzielną¹⁷.

Warto zaznaczyć, że przy gimnazjach z polskim językiem wykładowym w Przemyślu, Tarnopolu i Stanisławowie wkrótce po filiach z ruskim językiem wykładowym powstały filie z polskim językiem nauczania, które z czasem przekształciły się w samodzielne placówki. Zatem w tych trzech wymienionych miastach pod koniec pierwszego dziesięciolecia XX w. funkcjonowało po dwa gimnazja polskie i po jednym ukraińskim¹⁸.

Zespół szkół składał się zwykle z dwóch zakładów. W dwóch przypadkach przez krótki okres w zespole było trzy placówki zespolone. W Tarnopolu od lutego do kwietnia 1906 r. dyrektorowi Gimnazjum, Maurycemu Maciszewskiemu, podlegali kierownik filii z ruskim językiem nauczania, Emilian Kalitowski, i kierownik filii polskiej, Walerian Heck. Podobnie w Stanisławowie w roku 1906/07 dyrektorowi Gimnazjum, Michałowi Jezienickiemu, podlegali: kierownik filii ruskiej, Mikołaj Sabat, i kierownik filii polskiej, Celestyn Lachowski.

Rola zespołów szkół w procesie przekształcania szkół realnych w gimnazja

W autonomicznej Galicji w szkolnictwie średnim rywalizowały ze sobą dwa modele kształcenia: gimnazjalny i realny¹⁹. Bardziej popularny był model gimnazjalny. O przyjęcie do gimnazjów ubiegało się znacznie więcej młodzieży niż do szkół realnych. Na przykład w roku szkolnym 1911/12 spośród młodzieży zapisanej do szkół średnich gimnazjaliści stanowili 89,12%, tj. 32 886 uczniów, a realiści – 10,88%, tzn. 4014 uczniów²⁰. Gimnazja niższe po 1850 r. były 4-letnie, a wyższe – 8-letnie. Natomiast do 1872 r. młodzież uczęszczała do szkół realnych niższych 3 lata, a do wyższych – 6 lat. Później czas nauki w szkołach realnych niższych wydłużono do 4 lat, a w wyższych – do 7 lat.

¹⁷ J. Moklak, *Hałyczyna contra Galicja. Ukraińskie szkolnictwo średnie i wyższe w debatach Sejmu Krajowego galicyjskiego, 1907–1914*, Kraków 2013, s. 66–70, 72.

¹⁸ *Szematyzm...*, 1909, s. 549–551, 554–558.

¹⁹ *Sprawozdanie Rady Szkolnej Krajowej o stanie szkół średnich galicyjskich w latach szkolnych 1875–1883*, cz. II, Lwów 1885, s. 20–21. Pojawiło się także kompromisowe rozwiązanie, którym było gimnazjum realne, z tym że szkoły realne nie były uznawane za odrębną kategorię.

²⁰ *Sprawozdanie RSK o stanie ... w r. szk. 1911/12*, Lwów 1913, s. 12, 24.

W gimnazjach wyższych w roku 1849/50 wprowadzono egzamin dojrzałości, zwany maturą, który dawał uprawnienia do podejmowania wszystkich rodzajów studiów²¹. W szkołach realnych wyższych maturę wprowadzono po długich staraniach dyrektorów tych placówek i naukowców związanych z przedmiotami ścisłymi dopiero w 1872 r. Ci, którzy ją zdali, mogli starać się o przyjęcie na wyższe szkoły techniczne²², natomiast nie uzyskali prawa do studiowania na uniwersytetach. Droga na uniwersytet była skomplikowana. Musieli np. po szkole realnej niższej kontynuować naukę w gimnazjum wyższym albo po maturze złożonej w szkole realnej ukończyć ósmą klasę w gimnazjum, a po niej zdać gimnazjalny egzamin dojrzałości, albo też korzystać z procedur przewidzianych dla prywatystów i eksternistów. Na początku XX w. władze uniwersytetów, wykorzystując autonomiczne uprawnienia, otworzyły możliwości do studiowania dla zdolnych absolwentów szkół realnych, organizując kursy przygotowawcze, egzaminy i przyjmując na pierwszy rok tzw. wolnych słuchaczy. Natomiast elity galicyjskie 4 marca 1912 r. doprowadziły do wydania ustawy wydłużającej naukę w szkołach realnych do 8 lat i otwierającej dla maturzystów prawo do studiowania na uniwersytetach²³, nie weszła ona jednak w życie z powodu wybuchu I wojny światowej.

Opisana sytuacja utwierdzała w społeczeństwie przekonanie, że lepiej zachęcać młodzież do podejmowania nauki w gimnazjach niż w szkołach realnych. Władze oświatowe, uwzględniając opinie tzw. szerokiej publiczności, podejmowały działania idące w trzech kierunkach. Postanawiały, że część nowo tworzonych gimnazjów będzie miała profil realny, w niektórych już istniejących gimnazjach humanistycznych tworzyły oddziały równoległe realizujące program realny, ewentualnie godziły się, aby szkoły realne przekształcać w gimnazja.

Ta trzecia procedura została przeprowadzona w Brodach, Stryju i Jarosławiu. Były to zmiany kroczące, polegające na tym, że wygaszana była szkoła realna, a powstawało gimnazjum. W okresie przejściowym tworzony był zespół szkół składający się ze szkoły realnej i gimnazjum. Miał on jednego zarządcę. W Brodach był to kierownik (prowizoryczny dyrektor) Johann Schmudermayer, w Stryju – dyrektor Erazm Misiński, natomiast w Jarosławiu reformę przez 5 lat i 9 miesięcy przeprowadzał dyrektor Andrzej May, a przez 3 ostatnie miesiące kontynuował ją kierownik Józef Dziewoński²⁴.

W wymienionych zespołach szkół co rok przybywała jedna klasa. Mówiono wtedy, że gimnazjum rozwijało się z każdym rokiem o jedną klasę i w takim samym

²¹ S. Możdżeń, *Ustrój szkoły średniej w Galicji i próby jego modernizacji w latach 1848–1884*, Wrocław 1974, s. 24.

²² *Dziennik ustaw i rozporządzeń krajowych dla Królestwa Galicji i Lodomerii wraz z Wielkim Księstwem Krakowskim*, 1872, cz. XXXV, nr 66, s. 117.

²³ *Zbiór ustaw i rozporządzeń administracyjnych*, t. VI, oprac. J. Piwocki, Lwów 1913, s. 592.

²⁴ T. Ochendusko, *Leksykon kadry kierowniczej gimnazjów galicyjskich w okresie autonomii*, Rzeszów 2015, s. 28–29, 87, 91, 125–126.

tempie szkoła realna była zwiijana. W Brodach proces ten trwał 2 lata, gdyż przekształcenie dotyczyło niższej szkoły realnej, która przeistoczyła się w gimnazjum niższe. Natomiast w Stryju i Jarosławiu z uwagi na to, że wyższa szkoła realna przekształcała się w wyższe gimnazjum, trwało to 6 lat. Oczywiście w proces reformy musieli włączyć się nauczyciele, którzy w początkowych klasach realizowali program nauczania gimnazjalny, a w końcowych – realny. Zmiany dotyczyły także siatki godzin i pociągały za sobą korektę w zatrudnionej kadrze.

Podsumowanie

Czas funkcjonowania szkół średnich zespolonych uzależniony był od lokalnych warunków i potrzeb. Tylko przez rok istniały zespoły przy: V Gimnazjum we Lwowie (1901/02), IV Gimnazjum w Krakowie (1905/06), Gimnazjum w Stanisławowie (1906/07) i Gimnazjum w Nowym Sączu (1907/08). Natomiast najdłużej, bo 22 lata, działał zespół przy IV Gimnazjum we Lwowie (1898/99–1919/20).

W procesie organizowania pracy zespołów szkół średnich w Galicji uczestniczyło 73 zarządców placówek, tj. dyrektorów i kierowników, ponad 400 nauczycieli, a także wiele osób sprzyjających rozwojowi edukacji. Zaangażowani byli przedstawiciele władz szkolnych i samorządowych, którzy pomagali w rozwiązywaniu problemów finansowych, lokalowych i organizacyjnych. Podejmowane działania nie były jedynym, ale jednym z istotnych czynników, który przyczynił się do zwiększenia liczby szkół średnich w Galicji, liczby klas, a przede wszystkim liczby młodzieży zdobywającej średnie wykształcenie.

Artykuł ten przybliży współczesnemu czytelnikowi problem zespołów szkół średnich w Galicji. Warto byłoby przebadać zagadnienia związane ze szkołami zespolonymi w seminariach nauczycielskich oraz rozwinąć zasygnalizowaną przez Romana Pelczara kwestię zespołów szkół składających się z dwuklasowych szkół realnych i szkół głównych, które funkcjonowały w zakarpackiej prowincji od lat 40. do początku lat 70. XIX w.²⁵, ewentualnie zająć się szkołami zespolonymi np. w okresie międzywojennym.

Bibliografia

- Dziennik ustaw i rozporządzeń krajowych dla Królestwa Galicji i Lodomerii wraz z Wielkim Księstwem Krakowskim*, 1872, cz. XXXV, nr 66.
Galizisches Provinzial-handbuch für das Jahr 1868, Lwów 1868.
Goliński S., *Historia gimnazjum przemyskiego* [w:] *Sprawozdanie Dyrekcji Gimnazjum w Przemyśle za rok szkolny 1894*, Przemyśl 1894.

²⁵ R. Pelczar, *Niższe szkoły realne...*, s. 97–122.

Handbücher der Staathalterei-gebiete in Galizien für die Jahre 1851–1869.

Kramarz H., *Stan ilościowy gimnazjów galicyjskich w latach 1867–1914*, „Studia Historyczne” 1986, R. XXIX, z. 3(114), s. 359.

Moklak J., *Hałyczyna contra Galicja. Ukraińskie szkolnictwo średnie i wyższe w debatach Sejmu Krajowego galicyjskiego 1907–1914*, Kraków 2013.

Możdżeń S., *Ustrój szkoły średniej w Galicji i próby jego modernizacji w latach 1848–1884*, Wrocław 1974.

Ochenduszo T., *Egzaminy dojrzałości w galicyjskich szkołach realnych w latach 1872/73–1917/18*, „Prace Historyczno-Archiwalne” 2021, t. XXXIII.

Ochenduszo T., *Leksykon kadry kierowniczej gimnazjów galicyjskich w okresie autonomii*, Rzeszów 2015.

Ochenduszo T., *Rada Szkolna Krajowa we Lwowie [w:] Sprawozdanie Dyrekcji I Liceum Ogólnokształcącego w Rzeszowie za rok szkolny 2013/14*, Rzeszów 2014.

Pelczar R., *Niższe szkoły realne w Galicji w latach 1842–1873*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 2022, „Prace historyczne” 149, z. 1.

Sprawozdanie c.k. Rady Szkolnej Krajowej o stanie szkół średnich galicyjskich w latach szkolnych 1875–1883, cz. II, Lwów 1885.

Sprawozdanie c.k. Rady Szkolnej Krajowej o stanie szkół średnich galicyjskich w roku szkolnym 1911/12, Lwów 1913.

Sprawozdanie c.k. Dyrekcji Gimnazjum Franciszka Józefa we Lwowie za rok szkolny 1876, Lwów 1876.

Szematyzmy Królestwa Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim za lata 1870–1914.

Ustawy i rozporządzenia obowiązujące w galicyjskich szkołach średnich, zestawiał H. Kopia, Lwów 1900.

Zbiór ustaw i rozporządzeń administracyjnych, t. VI, oprac. J. Piwocki, Lwów 1913.